

TADEUSZ LEWASZKIEWICZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0003-0676-9841

e-mail: lewtad@interia.pl

WIESŁAW WYDRA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-8126-677X

e-mail: wieslaw.wydra@amu.edu.pl

UWAGI O POLSZCZYŹNIE PÓŁNOCNOKRESOWEJ
W WILEŃSKIM DRUCZKU *INSTRUCTIO COMPENDIARIA*
DE ACCENTU POLONICO Z XVIII WIEKU

Notes on the Polish language used in the northern part of Eastern
Borderlands as exemplified in the 18th century Vilnius print *Instructio*
compendiaria de accentu Polonico

Abstract: The Vilnius print consists of 29 articles of varying length (from a few to more than a dozen lines), containing orthoepic notes on spelling, phonetics and partially accidentence of the Polish language used in the late 17th/early 18th centuries. It is no exaggeration to state that this Latin print is the oldest Polish dictionary of correct usage. It can be of interest to researchers into Polish historical grammar. This article focuses on chapter 25 which is of special importance for the history of the Polish language spoken in Eastern Borderlands.

Keywords: Polish language of late 17th – early 18th century, Polish language spoken in Eastern Borderlands, earliest Polish dictionary of correct usage

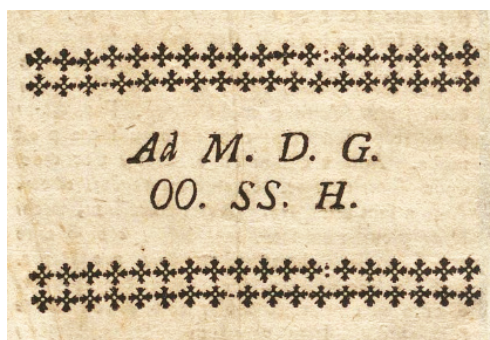
1. Wstęp

Publikujemy tu tekst i fotografie mało znanego druku, zawierającego wskazówki ortofoniczne i ortograficzne dla uczącej się młodzieży na Litwie. Nosi on tytuł *Instructio compendiaria de accentu Polonico, in gratiam literariae juventutis*

*Palaemoniae*¹ (tytuł nagłówkowy), nie podano w nim miejsca druku, drukarza i roku; liczy cztery kartki formatu octavo. Broszura była drukowana jednak niewątpliwie w Wilnie w jezuickiej Drukarni Akademickiej² i miała przynajmniej dwa wydania. Trudniej ustalić lata wydań. Datuje się je dość szeroko na XVIII wiek³ lub „po 1700 r.”⁴, lecz wydaje się, że czas druku należy ograniczyć do 1. połowy XVIII wieku. Znane są nam trzy egzemplarze *Instructio*: jeden zachował się w Bibliotece Ossolineum we Wrocławiu (sygn. XVIII-11982 II), drugi w Bibliotece Narodowej w Warszawie (sygn. SD XVIII.1.158), a trzeci w Bibliotece Wróblewskich w Wilnie (sygn. F. 151-1734)⁵. O tym, że ten niewielki druczek miał co najmniej dwa wydania, świadczą różnice pomiędzy egzemplarzami Ossolineum a Biblioteki Narodowej.

W tym ostatnim występują inne winietki nad tytułem: ,
brakuje sygnatury A₂ na drugiej karcie, a dewiza jezuicka na karcie ostatniej (A₄v) została ujęta w inne ozdobniki:

¹ *juventutis Palaemoniae* – młodzieży potomków Palemona czyli Litwinów i mieszkańców Wielkiego Księstwa Litewskiego. Według legendy Litwini przybyli z Rzymu. Przywódcą ich miał być książę Palemon, rzymski uciekinier, który z licznymi towarzyszami osiadł na ziemi litewskiej. W zależności od przekazu różni się czas i powód ucieczki owego Palemona. Nigdy nie udowodniono jego istnienia, lecz wśród Litwinów uważany był za ich protoplastę. Mīt palemoński zyskał popularność podobną do polskiego mitu sarmackiego. Zob. m.in. K. Chojnicka, *Romowe – źródło legendy o rzymskim rodowodzie Litwinów*, w: *Vetera novis augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszczakowi*, t. 1, red. S. Grodziski, D. Malec, A. Karabowicz i M. Stus. T. 1. Kraków 2010, s. 85-97 (tam też obfita literatura na ten temat).

² *Instructio compendiaris* wymieniają K. Čepienė, I. Petrauskienė w bibliografii druków wileńskiej Drukarni Akademickiej, zob. K. Čepienė, I. Petrauskienė, *Vilniaus Akademijos spaustuves leidiniai 1576-1805. Bibliografija*, Vilnius 1979, s. 271, nr 1766. Na Wilno wskazuje też S. Estreicher, *Bibliografija polska*, t. 23, Kraków 1910, s. XVII [Uzupełnienia] a za nim katalogi Ossolineum i Biblioteki Narodowej w Warszawie.

³ Zob. K. Čepienė, I. Petrauskienė, *op. cit.*, S. Estreicher, *op. cit.* Natomiast Karol Badecki, który jako pierwszy zwrócił uwagę na tę publikację w zbiorach Ossolineum, datuje ją na wiek XVII, co nie wydaje się prawdopodobne; K. Badecki, *Notatki bibliograficzne*, „Przegląd Biblioteczny”, t. II (1909), z. 1-2, s. 62.

⁴ Tak w opisach katalogowych Ossolineum i Biblioteki Narodowej w Warszawie.

⁵ K. Čepienė, I. Petrauskienė, *op. cit.* Egzemplarza tego nie mieliśmy w ręku.

Obydwa egzemplarze zawierają identyczny tekst, dokładnie tak samo rozmieszczony na wszystkich kartach. W oddawaniu niektórych wyrazów polskich spotykamy niekiedy różnice, np. *i* w wydaniu zachowanym w Bibliotece Narodowej, a *j* w wydaniu w Ossolinie, ale nie jest to konsekwentne.

Niżej publikujemy tekst *Instructio* z egzemplarza Biblioteki Ossolineum, zachowując pisownię polskich wyrazów. Dołączamy też faksymile tego druku.

2. Początki zainteresowań polszczyzną północnokresową

Instructio compendiaria de accentu Polonico zawiera w 29 artykułach różnej wielkości (od kilku do kilkunastu wierszy) uwagi poprawnościowe dotyczące pisowni, fonetyki i częściowo fleksji polszczyzny z przełomu XVII i XVIII wieku. Bez przesady można stwierdzić, że ten łaciński druczek to najstarszy polski słowniczek poprawnej polszczyzny. Sądzimy, że może zainteresować badaczy gramatyki historycznej języka polskiego i dlatego publikujemy tekst w transliteracji oraz w fotokopii. W niniejszym artykule ograniczamy się do skomentowania zawartości rozdziału XXV, który ma – jak nam się wydaje – szczególne znaczenie w dziejach zainteresowań polszczyzną dawnych kresów wschodnich.

Za pioniera badań nad regionalną odmianą języka polskiego na kresach wschodnich należy uznać Jana Karłowicza, który zainteresował się tą tematyką wkrótce po ukazaniu się gramatyki języka polskiego Antoniego Małeckiego (1863). Podczas jej lektury zaczął zapisywać w osobnym zeszycie północnokresowe osobliwości językowe – fonetyczne, gramatyczne i przede wszystkim leksykalne (Kapuż, Smułkowa 1984: 26). Opracowane materiały były w 1882 roku gotowe do druku w postaci *Podręcznika czystej polszczyzny dla Litwinów i Petersburszczan*, który jednak nie został opublikowany. Badacze mogli poznać jego zawartość dopiero w roku 1984 (Karłowicz 1984).

W latach 1876-1886 ukazały się trzy edycje książki Aleksandra Waleckiego o poprawności języka polskiego i prowincjonalizmach (Walicki 1876, 1879, 1886). Szczególnie cenne są w tej pracy rozważania o północnokresowych właściwościach językowych. J. Karłowicz zrecenzował tę publikację w „lutowym zeszycie „Ateneum” z 1877 roku” (Kapuż, Smułkowa 1984: 86). Duże zasługi w dokumentowaniu wiedzy o polszczyźnie kresowej przełomu XIX i XX wieku ma także Aleksander Łętowski (Łętowski 1915). W okresie międzywojennym ukazało się sporo publikacji o polszczyźnie kresowej – prawie wyłącznie północnokresowej. Po drugiej wojnie światowej zajmowano się zarówno polszczyzną północnokresową, jak i południowokresową. Ale o dynamicznym rozwoju badań z tego zakresu można mówić dopiero od lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia.

Powstaje pytanie, kto pierwszy w polskim piśmiennictwie filologicznym dostrzegł istnienie polszczyzny kresowej, tj. języka pisanego i mówionego na dawnych kresach wschodnich. Informację na ten temat zawdzięczamy Przemysławowi Zwolińskiemu (Zwoliński 1952/1988), który zbadał wypowiedzi czterech polskich gramatyków z XVI i XVII wieku o dialektyzmach w dawnej polszczyźnie⁶. Okazało się, że tyl-

⁶ Są to łacińskojęzyczne gramatyki następujących autorów: Piotr Statorius Stojński (1568), Mikołaj Volckmar (1612), Franciszek (Mesgnien) Meniński (1649), Jan Karol Wojna (1690).

ko Piotr Statorius-Stojeński (1568) zwrócił uwagę na istnienie polszczyzny kresowej w dwóch odmianach – północnej i południowej. W swojej gramatyce wymienił na polskim obszarze etnicznym wyłącznie dialekt mazowiecki, a na etnicznych obszarach wschodniosłowiańskich i litewskich dialekt ruski (tj. ukraiński) i litewski (tj. białoruski). Chodzi oczywiście o język Polaków zamieszkujących wschodnie kresy dawnej Rzeczypospolitej, tj. Ukrainę, Białoruś i etniczną Litwę. Za polskie cechy południowokresowe (rutenizmy) uznał dźwięczne *h* wobec ogólnopolskiego *ch* oraz wyrazy *kilo/kilko* ‘kilka’, za polską zaś cechę północnokresową (lituanizm, tj. białorutenizm) tworzenie patronimików przez derywację, np. *Andrys* → *Andrysowic*, *Fiedur* → *Fiedurrowic* (Zwoliński 1988: 78-79).

W porównaniu z bardzo skromną informacją P. Statoriusa-Stojeńskiego o polszczyźnie północnokresowej autor *Instructio compendiaria* (...) wymienia sporo „litewskich” (tj. powstałych głównie w wyniku kontaktów z mową białoruską) cech językowych Polaków z Wileńszczyzny oraz – jak się wydaje – przyległych regionów kresów północno-wschodnich. Z tego powodu wileński druczek jest wartościowym źródłem do poznania najstarszych dziejów północnokresowej świadomości językowej.

3. Analiza językowa przykładów z artykułu XXV *Instructio compendiaria* (...)

„Lituanizmy ludowe” – jak autor druczku nazywa kresowizmy północnokresowe (a zwłaszcza wileńskie) – rozpatrzmy w grupach tematycznych. W ich ocenie wykończymy wybrane opracowania językoznawcze.

3.1. *Subota* zamiast *sobotá*

Wymowa *subota* powstała niewątpliwie pod wpływem białoruskiej formy *cyбoма*. Od XIX wieku wymowę z *u* zamiast *o* podtrzymywał rosyjski rzeczownik *cyббoма*. Hasło *subota* dokumentują słowniki dwudziestowiecznej polszczyzny północnokresowej: SłowpolLit 2006: 376; SłowpolBras 2014: 253.

3.2. *Zwyćienstwo* zamiast *zwyćiestwo*, *menżny* zamiast *mężny*

Autor podaje tylko przykłady z rozłożoną wymową *ę* przed spirantami, ale ten proces fonetyczny dotyczy także samogłoski *o*. Ta wymowa północnokresowa jest dobrze udokumentowana w literaturze naukowej. Zofia Kurzowa informuje o zapisywaniu samogłosek nosowych jako grup *en*, *on* w okresie XVI-XVIII w., np. *czeńść* 1580, *cienżko* 1697, *menżobóystwo* 1726, *choronżego* 1671 (Kurzowa 1993: 81). Wymowa tego typu była również rozpowszechniona w XIX i XX wieku (Kurzowa 1993: 226-227). Odnotowały ją również inne opracowania, np. Zdaniukiewicz 1972: 21-27; Dwilewicz 1997: 23; Karaś red. 2001: 101-102; Lewaszkiewicz 2017: 82-85.

3.3. *Wileski* zamiast *Wileński*

Najpierw pojawiła się hiperpoprawna wymowa *Wileški* (-eń- > -ę-), a następnie forma z odnosowaniem ę: *Wileski*. W dawnych tekstach północnokresowych znane są przykłady z zanikiem nosowości ę, ɛ w śródgłosie, np. *maietność* 1609, *petlica* 1649, *dźwignoc* 1699 (Kurzowa 1993: 79). Odnosowanie ę przed spirantem znane jest także na Kowieńszczyźnie: *c'eško* 'ciężko' (Karaś red. 2001: 103).

3.4. *Bendo* zamiast *będa*, *majo*, *dajo*, *bywajo* zamiast *mąją*, *dąją*, *bywają*

Odnosowanie końcówki -ɔ w 3. os. lm. czasowników w czasie teraźniejszym jest dobrze znane w historycznej i współczesnej polszczyźnie północnokresowej. Z. Kurzowa podaje przykłady z XVII w.: *rozśądzo się ze mną* 1609, *tak go zowo* 1668 (Kurzowa 1993: 80).

W żywej polszczyźnie północnokresowej zjawisko odnosowania -ɔ (-ɔ > -o) udokumentowali m.in.: Zdaniukiewicz 1972: 23; Dwilewicz 1997: 23; Karaś red. 2001: 103; Lewaszkiewicz 2017: 93-95.

3.5. *Szmaruję* zamiast *smáruję*

Forma *szmarować* (Słownopolit 2006: 385) pojawiła się pod wpływem wymowy białoruskiego wyrazu *шмараваць*; podobnie *szmalec* (brus. gw. *шмалец*), *szkarpetka* (brus. *шкарпетка*).

3.6. *Darć* zamiast *drzeć*

Bezokolicznik *darć* może być uznany za kresowizm frekwencyjny, tj. za formę używaną częściej na kresach północno-wschodnich niż na obszarze Polski etnicznej. Zachował się do dzisiaj na Brasławszczyźnie: *darć* 'trzeć', *darć się* 'kłócić się' (SłownopolBras 2014: 87). Ważna jest informacja przekazana przez Aleksandra Brücknera: „(...) *drę* (bezokol. *darć* jest >> litewski <<; przestrzegają przed nim Wilnian Jezuici r. 1711); (...)” (Brückner 1927: 100). Być może chodzi tutaj o nasz druczek lub jego późniejszą edycję.

3.7. *Sliczny, ślepy, śpiewam, spi* zamiast *śliczny, ślepy, śpiewam, śpi*

Dyspalatalizacja *ś* lub zastępowanie *ś* półmiękkim *s*⁷ poświadczona jest w polszczyźnie północnokresowej od stuleci. Z. Kawyn cytuje m.in. formy: *sledzi* 1661, *swieca* 1717 (Kawyn 1993: 94); *s'edz'i*, *miłos'c* z XX w. (Kawyn 1993: 234). Liczne

⁷ Chodzi o mniejszy stopień miękkości *ś*.

poświadczenia zmiany $\acute{s} > s$, $\acute{s} > s'$ w żywej polszczyźnie północnokresowej: Zdaniukiewicz 1972: 46; Dwilewicz 1997: 27; Karaś red. 2001: 112; Lewaszkiewicz 2017: 118-120.

3.8. *Boleśny, sprośny zamiast bolesny, sprosny*

Wymowa *boleśny* jest przykładem na hiperpoprawne wprowadzenie $\acute{s}$ w związku z wahaniami wymowy spółgłosek środkowejęzykowych $\acute{s}$, $\acute{z}$ w polszczyźnie północnokresowej. Omawiamy to zagadnienie w literaturze wymienionej w 3.7., 3.8. W języku polskim od XIV wieku jest poświadczona forma *sprosny/sprostny* ‘tani, marny; niegodziwy, nienormalny’; wariant *sprośny* występował w dialektach (Boryś 2005: 571). W średniopolszczyźnie typowa była – jak się wydaje – wymowa *sprosny/sprostny* (Rezczyk 1968: 465). W języku ogólnopolskim zwyciężyła wymowa *sprośny* pod wpływem formy z gwar polskiego obszaru etnicznego i północnokresowego.

3.9. *Grozny, mrozny zamiast groźny, mroźny*

Zmiana $\acute{z} > z$ lub $\acute{z} > z'$ to zjawisko fonetyczne paralelne do zmiany $\acute{s} > s$ lub $\acute{s} > s'$. Jest ono omówione w powyższych przywołanych publikacjach.

3.10. *Nie słonce czy słące, ale słońce*

W języku polskim od XIV wieku funkcjonuje wymowa *słońce*. Na kresach północno-wschodnich poświadczona jest forma z depalatalizacją $\acute{n}$ (*słonce*). Oprócz tego spotyka się realizację fonetyczną *słące* (z *-on-* > *-o-*) jak w formach *małżonka/małżka* (Kurzowa 1993: 227, 239). Wymowa wyrazów z depalatalizacją $\acute{n}$ ($\acute{n} > n$) jest dobrze znana w żywej polszczyźnie północnokresowej XX wieku: Zdaniukiewicz 1972: 42-43; Dwilewicz 1997: 27; Karaś red. 2001: 118. „Cecha ta ukształtowała się pod wpływem języka białoruskiego nie znajdującego połączeń $\acute{n}$ + spółgłoska twarda” (Kurzowa 1993: 98).

3.11. *Godzień, nie zaś godzien*

W rzeczywistości formą kresową (w związku z północnokresowymi wahaniami $n : \acute{n}$) jest raczej forma *godzień*. Autor tego poglądu prawdopodobnie pomylił się. Liczne przykłady na zmianę $\acute{n} > n$ poświadczają piśmiennictwo północnokresowe od XVII wieku.

3.12. *Nie gniusny, ale gnuśny*

Zwrócono tutaj uwagę na kresowe zmiany: $n > \acute{n}$ oraz $\acute{s} > s$. Formy z $\acute{n}$ zamiast ogólnopolskiego n są poświadczane na kresach północno-wschodnich od końca XVII wieku, np. *czyńsze* 1691 (Kurzowa 1993: 98); częściej od XIX wieku: „ $\acute{n} : n : jedniak$,

równiać (filomaci s. 52), *gniusnąć* (J. Chodźko s. 40, F. Mickiewicz s. 48), *bliźnia* ‘blizna’ (I. Chodźko III 207), *do Wilnia* (III 105), *ambonja* (I 68), *pilniować, z rania: z rannia, od rania, za widnia* (Karłowicz Słownik) obok *banaluka* (filomaci s. 53)” (Kurzowa 1993: 240).

*

Autor nie akceptuje również wymowy *syrota*, *sirota* zamiast *śierota* oraz *swicá* zamiast *świeca*. W wymienionych przykładach krytykuje się obecność zmiany *ś > s* oraz *ś > s'* (*sirota*), jak również *y*, *i* na miejscu *e* pochylonego zamiast *e* jasnego. Gani się również używanie kontynuantu *e* pochylonego w postaci *y* zamiast *e* jasnego (nie *syr*, ale *ser*).

Odpowiedniki dawnych pochyłeń *e* w postaci *y*, *i* utrzymywały się jednak także w XX wieku. (Kurzowa 1993: 223), zwłaszcza jeśli w tych wyrazach odpowiedniki białoruskie poświadczają *i*, *y* np. *syr* (brus. *сыр*).

Zagadkowe jest zalecenie, aby nie mówić *bespeczny*, ale *beśpieczny*. Warto w tym miejscu zacytować opinię Z. Kurzowej:

Przymiotnik *biezpieczny* występuje obok ogólnopolskiej postaci *bezpieczny* 1597 II 150 i pojawia się jeszcze w wariantcie w całości zdyspalatalizowanym *bespeczny* 1647 VI 251, por. także pochodne rzeczowniki: *bezpeczenstwo* 1597 II 151, *niebezpeczenstwo* 150. Wariant ten był w polszczyźnie północnokresowej rozpowszechniony w XVII i XVIII w.; występuje kilkakrotnie w *Statucie cechu ślusarskiego* w Wilnie, także u Poczebota (s. 54), notuje go również we współczesnym dialekcie wileńskim H. Turska, widząc w nim przykład hiperpoprawności w stosunku do lokalnej formy *bieśpieczny* i szeregu innych miękkości, jak: *ź Wilna, ź lasu, źmienić*. Wprowadzenie „polskiej” twardości spółgłosek *z Wilna, z lasu, zmienić* daje w efekcie także *bezpeczny*.

Występujące w naszym materiale dwie formy *biezpieczny* (wymawiany zapewne *b'eśp'ečny*) i *bezpeczny* ilustrują dwie uzupełniające się tendencje dialektu północnokresowego do palatalizacji i dyspalatalizacji. Obie formy żyjące w dialekcie do dziś okazują się bardzo stare, sięgające XVI w. (Kurzowa 1993: 101).

Nie wiadomo, dlaczego nie zaproponowano formy *bezpieczny* jako wzorowej. Obserwacja autora druczku jest jednak ciekawym przyczynkiem do historii rozważań o dialekcie północnokresowym.

Bez specjalnych badań trudno dopatrzeć się cech północnokresowych w następujących przykładach: *Baltromiey* zamiast *Báartłomiey*; *Heronim* zamiast *Jeronim*; *Królewstwo* zamiast *Królestwo*; *chandogi* zamiast *chędogi*; *utárć* zamiast *utrzeć*. Być może w przyszłości badacze polszczyzny kresowej zaproponują przekonujące interpretacje.

4. Podsumowanie

Autor *Instructio compendiaria* (...) dostrzegł szczególnie ważne fonetycznie cechy polszczyzny północnokresowej przełomu XVII i XVIII wieku, tj. rozłożoną wymowę samogłosek nosowych przed spirantami, odnosowioną wymowę końcówki 3. os. lm. czasu teraźniejszego -*o*, wahanie *s : ś : s'*, *z : ź : z'*, *n : ń*, *p : p'*, *s : ś*. Wprawdzie pominął inne istotne osobliwości dialektalne (np. refleksy akania, wahanie *g : h*), ale mimo to

jego obserwacje językowe zasługują na bardzo pozytywną ocenę. Można powiedzieć, że w przednaukowym okresie polskiego językoznawstwa był prekursorem badań nad polszczyzną północnokresową.

Konflikt interesów: Autorzy deklarują brak konfliktu interesów.

Wkład autorów: Autorzy przyjmują na siebie wyłączną odpowiedzialność z tytułu: przygotowania koncepcji badawczej dzieła i sposobu jego przedstawienia (opracowania metodyki), zebrania i analizy danych, interpretacji wniosków, a także zredagowania wersji ostatecznej rękopisu.

Bibliografia

- Badecki K., 1909, *Notatki bibliograficzne*, „Przegląd Biblioteczny”, t. II, z. 1-2.
- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Brückner A., 1927, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Chojnicka K., 2010, *Romowe – źródło legendy o rzymskim rodowodzie Litwinów*, w: *Vetera novis augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszcakowi*, t. 1, red. S. Grodziski, D. Malec, A. Karabowicz, M. Stus, t. 1, Kraków, s. 85-97. Čepienė K., Petrauskienė I., 1979, *Vilniaus Akademijos spaustuves leidiniai 1576-1805. Bibliografija*, Vilnius, nr 1766.
- Dwilewicz B., 1997, *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie*, Warszawa.
- Estreicher S., *Bibliografia polska*, t. 23, Kraków 1910.
- Karaś H. (red.), 2001, *Język polski na Kowieńszczyźnie. Historia. Sytuacja socjolingwistyczna. Cechy językowe. Teksty*, Warszawa–Wilno.
- Karłowicz J., 1984, *Podręcznik czystej polszczyzny dla Litwinów i Petersburszczan* (do druku przygotowała Elżbieta Smułkowa), w: *Studia nad polszczyzną kresową*, t. III, red. J. Rieger, W. Werenicz, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 33-81.
- Kaupuž A., Smułkowa E., 1984, *Nieznane prace Jana Karłowicza o języku polskim na Wileńszczyźnie*, w: *Studia nad polszczyzną kresową*, t. III, red. J. Rieger, W. Werenicz, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 82-90.
- Kurzowa Z., 1993, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI-XX w.*, Warszawa–Kraków.
- Lewaszkiewicz T., 2017, *Język powojennych przesiedleńców z Nowogródka i okolicy*, Poznań.
- Łętowski A., 1915, *Milujemy język ojczysty. Rzecz o czystości języka polskiego na Litwie*, Wilno.
- Małecki A., 1863, *Gramatyka języka polskiego większa*, Lwów.
- Mayenowa M.R. (red.), 1958, *Ludzie Oświecenia o języku i stylu*, t. 1-3, oprac. Z. Florczak, L. Pszczołowska, red. M.R. Mayenowa, Warszawa.
- [Meniński] Mesgnien F., 1649, *Grammatica seu Institutio Polonicae Linguae, in qua Etymologia, Syntaxis, et reliquae partes omnes exacte tractantur*, Dantisci.
- Reczek S., 1968, *Podręczny słownik dawnej polszczyzny. Część I staropolsko-nowopolska, Część II nowopolsko-staropolska*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- SłowpolBras – Rieger J., 2014, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Brzławszczyźnie*, Warszawa.
- SłowpolLit – Rieger J., Masojć I., Rutkowska K., 2006, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*, Warszawa.

- [Statorius Stojęński] Stoienski P., 1568, *Polonicae Grammatices Institvtio. In eorum gratiam, qui eius linguae elegantiam cito et facile addiscere cupiunt*, Cracoviae.
- [Volckmar] Volkmaro N., 1612, *Compendium Lingvae Polonicae. In gratiam Iuuentutis Dantiscanae collectum*, (...), Dantisci.
- Walicki A., 1876, *Błędy nasze w mowie i piśmie ku szkodzie języka popelnione oraz prowincjonalizmy*, Warszawa (wyd. II: Kraków 1879; wyd. III: Warszawa 1886).
- [Wojna] Wojna K. J., 1690, *Compendiosa Linguae Polonicae Institutio. In gratiam exterorum, qui recte ac facile Linguam Polonicam addiscere cupiunt*, (...), Dantisci.
- Zdaniukiewicz A.A., 1972, *Gwara Łopatowszczyzny. Fonetyka, fleksja, słownictwo*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Zwoliński P., 1988, *Wypowiedzi gramatyków XVI i XVII wieku o dialektyzmach w ówczesnej polszczyźnie*, w: Zwoliński P., *Szkice i studia z historii slawistyki*, wyboru dokonał M. Basaj, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 67-99 (przedruk z: „Pamiętnik Literacki” XLIII, z. 1-2, 1952, s. 375-407).

(k. A_v) INSTRUCTIO COMPENDIARIA

de accentu Polonico in gratiam literariae iuventutis Palaemoniae.

I. Omnia nomina adjectiva foeminina in *A* pronuntiantur durè et scribuntur absque ullo accentu in fine, vg.¹ *dobra, zła, droga, piękna, złota*.

II. Excipiuntur ab hac regula pronomina possessiva foeminina, quae sunt mollia et notantur supra *á* accentu acuto: *mojá, twojá, fwojá* etc., sed eadem contracta sunt dura et scribuntur absque accentu: *ma, twa, fwa*. Porro *tá* haec, *famá* sola, una *jedná* sunt mollia, notata accentu acuto.

III. Nomina possessiva desinentia in *na* et *wa* à propriis personarum vel officiorum derivata sunt mollia, vg. *Piotrowá, Páwłowá, Wojewodżiná* etc., è contra illis similia nomina uxorum substantivata sunt dura et scribuntur sine accentu in ultima, vg. *Páni Piotrowa, Páni Wojewodżina, Marzałkowa* etc.

IV. Nomina foeminina adjectiva in *fka* sunt dura et absque accentu in ultima, vg. *Pańska, Kròlewśka, Polśka, Hifzpańśka, Niemiecka*.

(k. A_v) V. Nomina patronymica filiarum desinentia in *ná* et *ká* sunt mollia notantur-que accentu molli, vg. *Kròlewná, Cesárzówná, Wojewodzanká*², *Káftelanká*.

VI. Nomina substantiva foeminina in *i-a* sunt dura et scribuntur absque accentu in ultima, vg. *Konstancya, Lucya, Filozofia, Teologia*. Foeminina officinarum in *nia* sunt dura: *Kuchnia, Łáznia, Stolarnia, Ozdównia*³, *Staynia, Pşıarnia* etc.

VII. Omnia nomina adjectiva et substantiva desinentia in nominativo in *a* durum habent accusativum singulare in *q* non autem in *ę*, vg. *dobra dobrą, Páńśka Páńśką, Cefárśka Cefárśką, fuknią, Pánią Wojewodżiną, Hetmánową, Kròlową* etc.

VIII. Omnia adjectiva et substantiva in nominativo terminata per *à* molle cum accentu habent accusativum in *ę*, vg. *mojá moję, Stárośtá Stárośtę, czapká czapkę* etc.

¹ vg – *verbi gratia*: na przykład.

² Tak w druku zamiast: *Wojewodżianká* (lub *Wojewodżianká*).

³ *Ozdównia* – suszarnia słodu.

IX. Quae nomina scribuntur per *a* durum, quae per *á* molle, hic recensere est impossibile. Sed videndus est P. Cnapii *Thesaurus Polono-Latinus* in folio vel *Index Latino-Polonicus* ejusdem correctè impressus⁴, et accusativus est formandus in *q a* duris, seu sine accentu supra *a* scriptis, in *ę* vero *à* mollibus, seu cum accentu supra *á* in fine, vg. *studnia studnią, rola rolą, Izba izbę, Księgá księgę, Pòlká, Rujká, Pòlkę, Rujkę* etc., *Litwá Litwę, Polská Polskę* etc.

X. Nomina adjectiva generis foeminini in *ge(k. A₂)* nitivo casu singularis numeri, scribuntur per *ey*, vg. *mojey, dobrey, zley* etc. Sed in loquendo *e* litera ita subticetur, ac si non esset scripta, vg. *náfzy rzeczy, wáfzy strony, Páfki obietnicę* etc.

XI. Omnes ablativi singulares adjectivorum generis foeminini desinunt in *q* non vero in *o* vel *om*, vg. *moją, twoją, fwoją, dobrą ręką*. Non: *mojo, twojo* vel *mojom, twojom ręko*⁵. Item omnia substantiva, quae in nominativo singulari terminantur in *a* sive molle, sive durum, habent ablativum singularem in *q*: *jeft Wojewodą, Stároftą, ozdóbą, tarczą, podporą* etc.

XII. Nomina desinentia in *áfki, eńki, inńki, ońki, uńki, ń* ante *ski*, habent molle cum accentu acuto, vg. *Páfki, Hiszpáfki, Wileńki, Koleńki, Piltińki*⁶, *Pińki, Bábiłońki, końki, Duńki, Toruńki*, non: *Panńki, Gdańki, tyranńki* etc.

XIII. Verba Polonica activa et neutra desinentia in *am, afz, a* scribuntur absque accentu in ultima et pronuntiantur durè, vg. *mam, mafz, ma, biegam, biegafz, biega*.

XIV. Imperativi secunda persona desinens in *ay* durè pronuntiatur et absque accentu scribitur, vg. *day, gray, biegay, ućiekay*. Similiter *ayćie* durum est: *dayćie, grayćie, ućiekayćie, trzymayćie*.

XV. Modi infinitivi praesens tempus desinens in *c* habet et *c* et *á* molle, vg. *dác, brác, grác, płakác* etc. Excipitur: *Siać, wiać, polać*, et similia, in quibus *a* ante *ć* non est molle, sed durum. Plura usus discernet.

(*k. A₂y*) XVI. Desinentia in *awfzy* pronuntiantur durè, vg. *Miawfzy, dawfzy, brawfzy*, non: *dáfzy, miáfzy, bráfzy*, quae malè molliter efferuntur.

XVII. Praeterita desinentia in *alem, aleś, al* sunt dura, vg. *Widziałem, widziałeś, widział*⁷. Sed pluralia in *áliśmy, áliście, ali* sunt mollia, vg. *Pytáliśmy, pytáliście, pytáli, czytáliśmy, czytáliście, czytáli, bywáliśmy, bywáliście* etc.

XVIII. Personae pluralis numeri prima et secunda in *amy, aćie* sunt dura, vg. *mamy, maćie, bywamy, bywaćie*. Sed tertiae plurales in *ąją* molliter cum accentu acuto proferruntur, vg. *dąją, bywąją, miewąją* etc.

XIX. Verba passiva desinentia in *ány, ána* correspondentia Latinis praeteriti perfecti, *á* penultimum habent molle, vg. *datus est, data est: dány jeft, dána jeft*. Visus est, visa

⁴ P. Cnapii *Thesaurus Polono-Latinus* in folio, vel *Index Latino-Polonicus* ejusdem correctè impressus – Grzegorza Knapkiego, *Thesaurus Polonolatinograecus seu Promptuarium linguae Latinae et Graecae*. Wydanie pierwsze wyszło w Krakowie (u Franciszka Cezarego) w 1621 roku, wydanie drugie w 1643 roku (tamże) z poprawkami i uzupełnieniami. Potem przedrukowywano to dzieło wielokrotnie w całości lub fragmentach aż do końca XVIII wieku. Tylko te dwa pierwsze wydania są formatu folio. Tutaj zapewne chodzi o wydanie drugie (1643 rok), które „accessit index latinus in priori editione promissus”.

⁵ *renko* – tak w druku zamiast *renko* (poprawnie w egzemplarzu Biblioteki Narodowej w Warszawie).

⁶ *Piltiński* – od Piltiń, miasta w Kurlandii.

⁷ Tak w druku zamiast *widział*.

est: *Widziány jeft, widziána jeft*. Sed eadem masculina in *an* contracta sunt dura, vg. *dan jeft, widzian, pisan*.

XX. Neutra desinentia in *ano* sunt dura, vg. datum est, lectum est: *dano, czytano, widziano* etc.

XXI. Correspondentia impersonalibus: luditur, curritur etc. desinentia *ąją* sunt mollia: *biegąją, grąją, clamatur: woląją, canitur: śpiewąją*.

XXII. Verba desinentia in *iśmy, iście* scribuntur per *ś* molle cum accentu, vg. *byli-śmy, byliście*, non autem: *byliśmy, byliście*⁸.

XXIII. In *chmy* minus bene in *chma* pessi (*k. A₃*) mē efferuntur primae personae pluralis numeri, vg. fuimus: *bylichmy, bylichmá*, habuimus: *mielichmy, mielichmá*. Item imperativi in *má* – eamus: *pòdźmá* locò *pòdźmy*, fugiamus: *uciekaymá* locò *uciekaymy* etc.

XXIV. Malé adduntur terminationes in *że* locò *ż*, vg. *poprawmyże się*, locò *poprawmyż się, żałujemyże zá grzechy* locò *żałujemyż* etc.

XXV. Litvanismi plebeji sunt sequentes: *fubota* locò *fobotá*, *Baltromiey* locò *Bártłomiey*, *Heronim* locò *Jeronim*, *Zwycieństwo* locò *zwyćiestwo*, *menczenstwo* locò *męczeństwo*, *Wilejki* locò *Wileński*, *menżny* locò *mężny*, *Królestwo* locò *Królestwo*, *chandogi* locò *chędogi*, *bendo* locò *będą*, *majo, dajo, bywajo* locò *mąją, dąją, bywąją*. *Szmaruję* locò *śmáruję*. *Darc* locò *drzeć*, *utárć* locò *utrzeć*, *sliczny*, *s* sine accentu locò *śliczny* cum accentu molli, similiter *ślepy* locò *ślepy*, *śpiewam* locò *śpiewam*. Aliqui addunt accentum, ubi esse non debet, vg. *boleśny, sprośny* locò *bolesny, sprofny*, è contra *grozny, mrozny* locò *groźny, mroźny*. Non dicitur *gniufny* sed *gnuśny*, *fyrota* vel *firotá*, sed *śierotá*; item *fyr, fwicá* sed *fer, świecá*, *bespechny* sed *beśpiechny*, *ślonce* vel *ślące* sed *śłońce, fpi* non *śpi*, *godzień* non *godźien*.

XXVI. Adverbia comparativa in *ey*: *lepiey, piękniey* pronuntiantur subricendo *e* ut supra genitivus foemininus. Genitivi in *ego* pronuntiantur durè: *kòrego, dobrego, nafzego*, non *kòrègo, nafzègo, dobrègo*.

(*k. A₃v*) XXVII. *A* ante *b* est in sequentibus durum: *grab, fchab, wab* et genitivus pluralis *żab, bab, a* ante *cz* in masculinis durum est: *oracz, kołacz, tkacz, tracz*, sed molle est *plącz*; *a* ante *d* durum est: *jad, fad, fąsiad, obiad* etc., et genitivus pluralis *bieśiad, zdrad, przyśad, a* ante *g* durum est: *posag*, et ante *k* durum est *a*: *Polak, Kozak, robak, zak*⁹, *hak*. Ante *n* et *r* *a* durum est: *Pan, chrzan, zegar, żar, pożar* et ante *rz*: *kucharz, kálámarz, bednarz*, ante *s* á molle est: *pás, czás, lás, wczás*, sed durum: *kutas, kulas*, ante *l* durum est *a*: *śtal, pal, kowal*, ante *t* est molle: *brát, fwát, świát*, ante *w*, ante *z*, ante *fzcz* dura sunt: *śtaw, paw, raz, obraz, uraz, płafzcz, jafzcz*¹⁰.

XXVIII. *E* ante *b* durum est: *chleb* et genit. plural.: *tych potrzeb*, ante *c* molle est: *Ocięc, pálęc, pádalęc*, ante *d* et *t* durum est: *Szwed, bret*¹¹, *dekret*, ante *g* durum est: *śnieg, brzeg, zbieg*, ante *k* molle: *lejek, stołek, páchołek, naparstek, grzybek*. Ante *l* durum est: *chmiel, biel, trzmiel*, ante *n* est *ę*: *śen, rożen* et ante *ń*: *dzięń, jeśięń, Wrześięń*. Adjectiva neutra et adverbia in *e* sunt mollia: *dobrè, złè, piękne, dobrzè, źle, piękniè*.

⁸ *byliśmy, byliście* – tak zam. *bylismy, byliscie* (poprawnie w egzemplarzu Biblioteki Narodowej w Warszawie).

⁹ *zak* – tak zamiast *żak* (poprawnie w egzemplarzu Biblioteki Narodowej w Warszawie).

¹⁰ *jańcz* – ryba jazgarz.

¹¹ *bret* – szerokość płótna, sukna lub innego materiału włókienniczego.

Ante *r* et *ś* et *w* mollia sunt: *bèr*¹², *Hollandèr*, *piès*, *obfès*¹³, *owiès*, *berberès*, *lew*, *krèw*, *panèw*. Ante *rz* dura sunt: *tálerz*, *hálerz*, *MaŹtálerz*. Dativus singularis in *emu*, non in *ymu*, et ablativus in *ęmi* potius quam in *ymi*: *NafŹęmu*, *dobręmu*, *pieknęmu*, non autem: *náfŹymu*, *wáfŹymi*, *dobrymi*.

XXIX. *O* ante *b* in sequentibus dictionibus scribitur cum accentu gravi et pronun (*k. A*) tiatur tanquam medium inter *u* et *o* molle, vg. *bòb*, *gròb*, *bòbr* etc; ante *c* sunt mollia: *koc*, *moc*, *noc*, *niemoc*, *owoc*, ante *d* sunt dura: *slòd*, *lòd*, *gròd*, *bròd*, *miòd*, *wrzòd*, *niewòd*. Ante *f* sunt mollia: *kilof*, *Filozof*, *KryŹtof*, ante *g* sunt dura: *glòg*, *stòg*, *bròg*, *ròg*, *Bòg*; non autem *Brug*, *rug*, *glug*, v<el> *Bog*, *rog*, molle. Ante *k* *o* molle est: *bok*, *rok*, *obłok*, *potok*, *smok*, *skok*. Ante *l* et *ł* est durum, vg. *mòl*, *sòl*, *bòl*, *páròl*¹⁴, *kòl*, *wòl*, *báwòl*, *Stòl*, *dòl*. Ante *m* molle est *o*: *dom*, *strom*¹⁵, *Chryzostom*. Ante *n* et *ń* molle: *tron*, *melon*, *ogon*, *Sálonon*, *Koń*, *fłoń*, *dłoń*, *fkroń*. Ante *p* molle *o*, vg. *Pop*, *chłop*, *fkop*, *trop*, sed *drop*, cum accentu supra *p* est molle. Ante *r* durum est *o*: *ktòry*, *wòr*, *ozòr*, *wzòr*, *spòr*, *wieczòr*, et ante *rz*: *węgòrz*, *tchòrz*. Ante *s* sunt dura: *lòs*, *stòs*, mollia sunt: *włos*, *kłos*, *głos*, item *ktoś*, *łóś*, *łofóś*, *coś*; *o* ante *r* est molle: *obrot*, *żywot*, *kot*, *pot*, *kłopot*. Sed cum accentu dura sunt: *szròt*, *dròt*, *zawròt*; *o* ante *w* est durum: *Nòw*, *ròw*, *Lwòw*, *Krákòw*, *zdròw*. Item genitivus pluralis: *Nożòw*, *mòw*, *kròw*, *wozòw*, *mężòw*, *wołòw*. Sed ante *wá* est molle, vg. *mowá*, *głowá*, *fowá*, *krowá*, *owá* etc. Ante *y* ypsilon, sunt dura cum accentu gravi: *Mòy*, *twòy*, *lòy*, *bòy*, *Źtròy*, ante *z* dura sunt: *wòz*, *mròż*, *nòż*, *Źtròż*, *ròża*. Sed mollia sunt: *kozá*, *brzozá*, *fozá*¹⁶, *grozá*. Item adjectiva: *Boża*, *hoża*. Item substantiva: *zboża*, *rogoża*, *łóżá*. Ante *dz*¹⁷ sunt dura: *dròzd*, *bròzda*.

Haec obvia attigisse sufficiat, reliqua Magister usus rectus docebit.

(*k. A*,*v*) Ad M<ajorem> D<ei> G<loriam> O<mnes> S<anctis> H<onorem>.

¹² *bèr* – rodzaj prosa.

¹³ *obfès* – opętany, szalony.

¹⁴ *páròl* – zobowiązanie ustne, słowo honoru (lub tu termin karciany).

¹⁵ *strom* – miejsce strome, urwisko.

¹⁶ *fozá* – kształt, model, sposób.

¹⁷ *dz* – tak w druku zamiast *zd* (poprawnie w egzemplarzu Biblioteki Narodowej w Warszawie).

INSTRUCTIO COM- PENDIARIA

De Accentu Polonico, In gratiam Literarum Juventutis Polonice.

I. Omnia Nomina adjectiva feminina in
A pronuntiantur durè, & scriban-
tur absq; ullo accentu in fine. *vg.*
dobra/ zła/ droga/ piękna/ stara.

II. Exciipiuntur ab hac Regula Pronomina
possessiva feminina: quæ sunt mollia, & notan-
tur supra à accentu acuto: *moja/ twoja/ swoja*
&c. sed eadem contracta sunt dura, & scribuntur
absq; accentu: *ma/ rwa swa.* Porro *ta/ nas,*
śmá, sół, una *jedná* sunt mollia, notata accen-
tu acuto.

III. Nomina possessiva desinentia in *na* & *us*
à propriis personarum, vel officiorum derivata,
sunt mollia. *vg.* *Piotrowsá/ Páwłowsá/ Wojewodzinsá*
&c. & contra illis similia nomina uxorum substā-
tivata, sunt dura, & scribuntur sine accentu in
ultima. *vg.* *Páni Piotrowsá/ Páni Wojewodzinsá*
Marszałkowsá &c.

IV. Nomina feminina adjectiva in *stæ* sunt
dura, & absq; accentu in ultima. *vg.* *Półstá/*
Brólowstá/ Polstá/ Szpáństá/ Niemiecká.

A 121585 V.

INSTRUCTIO

V. Nomina Patronymica Filiarum desinentia
in *ná* & *ká* sunt mollia, notanturq; accentu mol-
li. *vg.* *Brólowná/ Cesárzówná/ Wojewodzanká,*
Báńskalanká.

VI. Nomina substantiva feminina in *ta*
sunt dura, & scribuntur absq; accentu in ulti-
ma. *vg.* *Konstancyá/ Lucyá/ Sylowstá/ Teolo-
gia.* Feminina officinarum in *nias* sunt dura:
Zachnia/ Láznia/ Szolania/ Ozdównia/ Szynia/
Psicania &c.

VII. Omnia nomina adjectiva & substantiva,
desinentia in Nominativo in *a* durum, habent
accusativum singularem in *o*, non autem in *u*
vg. *dobra/ dobre/ Półstá/ Półstó/ Cesársa/ Ces-
árska/ subná/ Páni Wojewodzina/ Szemánowa/*
Brólowa &c.

VIII. Omnia adjectiva & substantiva in no-
minativo terminata per *a* molle cum accentu,
habent accusativum in *u*, *vg.* *moja/ moja/ Szé-
rośá/ Szárośta/ czapá/ czapka* &c.

IX. Quæ nomina scribuntur per *a* durum, quæ
per *a* molle, hic recensere est impossibile. Sed
videndus est P. Cnaphi Thesaurus Polono-Lati-
nus in folio, vel Index Latino-Polonicus ejus-
dem correctè impressus, & accusativus est for-
mandus, in *a* à duris, seu sine accentu supra *a*
scriptis, in *e* verò à mollibus, seu cum accentu
supra *a* in fine. *vg.* *studnia/ studnio/ róla/ róla.*
Tybá izba/ Zbiégá/ Zbiégó/ Półká/ Ruská/ Polská/
Ruska &c. *Litwa/ Litwa/ Poliská/ Polka* &c.

X. Nomina adjectiva generis feminei in ge-
ni-

VIII = 11082 = H =

COMPENDIARIA.

nitivo casu singularis numeri, scribuntur per *ay*
vg. *mojey/ dobrej/ ślepy* &c. Sed in loquendo e-
litera *ia* subtrahitur, ac si non esset scripta: *vg.*
mojey/ dobrej/ ślepy/ Półstey/ obienicé/ &c.

XI. Omnes ablativi singulares adjectivorum
generis feminei desinunt in *o*, non verò in *e*
vel *em*. *vg.* *moja/ twoja/ swoja/ dobra/ rwa.* Non:
moja/ twoja/ vel mojom/ twojom/ rwa.

Item omnia substantiva, quæ in nominativo
singulari terminantur in *a* sive molle, sive durum,
habent ablativum singularem in *o*, *jest* *Woje-
wo/ Szárośta/ ozdoba/ rarczo/ podpora* &c.

XII. Nomina desinentia in *ónstí/ ónstí/ iónstí/*
ónstí/ ónstí. ñ. ante *stí*, habent molle cum accen-
tu acuto. *vg.* *Półstí/ Szpáństí/ Wilenstí/ Bo-
lenstí/ Pileństí/ Piństí/ Babilonstí/ Konstí/ Dan-
stí/ Toruństí.* Non *Panstí/ Gdanstí/ cyparstí* &c.

XIII. Verba Polonica activa & neutra desin-
entia in *am/ em/ a.* scribuntur absq; accentu in
ultima & pronuntiantur durè. *vg.* *mam/ masz/*
ma/ biegam/ biegasz/ biega.

XIV. Imperativi, secunda persona desinens in
ay durè pronuntiat, & absq; accentu scribi-
tur. *vg.* *daj/ graj/ biega/ uciekaj.* Similiter
apud durum est. *daycie/ grajcie/ uciekajcie/ cza-
majcie.*

XV. Modi Infinitivi præsens tempus desin-
ens in *e* habet & *c* & *a* molle. *vg.* *dáć/ bráć/*
gráć/ pláć/ &c. Exciipiunt: *Siáć/ wiáć/ poláć/*
& similia, in quibus *a* ante *c*, non est molle,
sed durum. Plura usus discernet.

A2

XVI.

INSTRUCTIO

XVI. Desinentia in *awsz/ pronuntiantur du-
rè.* *vg.* *Miawsz/ dawsz/ brawsz/ non dawsz/*
wiawsz/ kwawsz/ quæ malè mollior esserunt.

XVII. Præterita desinentia in *am/ ates/ at/*
sunt dura. *vg.* *widziałem/ widział/ widział.*
Sed pluralia in *aliśmy/ alście/ alí/* sunt mollia.
vg. *Pytaliśmy/ pytaliście/ pytdli. cypaliśmy/ cypa-
liście/ cypdli/ bywaliśmy/ bywaliście/* &c.

XVIII. Personæ pluralis numeri primæ & 2da
in *am/ acie* sunt dura. *vg.* *mamy/ macie/ by-
wamy/ bywacie.* Sed tertie plurales in *ajo/ mel-
lior cum accentu acuto proferuntur.* *vg.* *dąją/*
bywają/ miewają &c.

XIX. Verba passiva desinentia in *ány/ ana*
correspondentia Latinis præteriti perfecti, &
penultimum habent molle. *vg.* *datus est, data*
est: dány/ jest/ dána/ jest. Visus est, visa est: *Wi-
dзіány/ jest/ widзіána/ jest.* Sed eadem masculina
in *an* contracta, sunt dura. *vg.* *dań/ jest/ widзіan/*
pisan.

XX. Neutra desinentia in *ano/* sunt dura.
vg. *datum est, lectum est: dano/ czytano/ wi-
dziano/* &c.

XXI. Correspondentia impersonalibus: lu-
ditur, curritur, &c. desinentia *ają/* sunt mollia:
*biegają/ grają/ clamatur: wolają/ canitur: śpie-
wają.*

XXII. Verba desinentia in *ismy/ iście/* scri-
buntur per *s* molle cum accentu. *vg.* *byliśmy/*
byliście/ non autem: *byliśmy/ byliście.*

XXIII. In *chmy* minus bene, in *chma* passi-
mè

COMPENDIARIA.

trē effertur primae personae pluralis numeri. *vg.* fuimus; bylichmy; bylichmā; habuimus; miellidmy; miellidmā. Item Imperativi in mā; eamus; pōdymā; locō pōdymy; fugiamus; nciēfaymā; locō nciēfaymy; &c.

XXIV. Male adduntur terminationes in ze locō; *vg.* popraxyze śis; locō popraxyzy śis; żatuyntyze ża grzechy; locō żatuyntyzy &c.

XXV. Litvanici plebei sunt sequentes: *subota* locō *subotā*; *Baitromiey* locō *Baitria*; *niet*; *Geronom* locō *Jeronim*; *Żwycienstwo* locō *zwyciastwo*; *menchenstwo* locō *maczenstwo*; *Willa* *sti* locō *Willeński*; *meniny* locō *maizny*; *Żeoles* *mfwo* locō *Żeolesfwo*; *chandogi* locō *chadogi*; *bendo* locō *bada*; *majo*; *dajo*; *bywajo* locō *majaj*; *dajaj*; *bywajaj*. *Symarujaj* locō *smarujaj*. *Darc* locō *draci*; *utarc* locō *uraci*; *śliczny* a fine accentu locō *śliczny* cum accentu molli; similiter *ślepy* locō *ślepy*; *śpiewam* locō *śpiewaj*. Aliqui addunt accentum, ubi esse non debet. *vg.* *babas* *śny*; *śprośny* locō *bolesny*; *śprośny*. ē contra. *grożny*; *mrożny*; locō *grożny*; *mrożny*. Non dicunt *gnusny* sed *gnuśny*; *śyrcia* vel *śirotā* sed *śierotā*; item *śyrc*; *świcā* sed *śer*; *świecā* sed *świeczny* sed *beśpieczny*; *ślonce* vel *ślacc* sed *ślonce*; *śpie* non *śpi*. *gōdzien* non *gōdzien*.

XXVI. Adverbia Comparativa in *cy*; *lepiey*; *pieńney*; pronuntiantur subtrahendo *e* ut supra genitivus femininus. Genitivi in *ego*; pronuntiantur dure: *krōwego*; *dobrego*; *nafęego*; non *krōwego*; *nafęego* *dobrego*.

XXVII.

INSTRUCTIO

XXVII. A ante *b* est in sequentibus durum: *grab*; *schab*; *wab*; & genitivus pluralis, *jab*; *tob*; a ante *c* in masculinis durum est. *racz*; *kolacz*; *śfacz*; *tracz*; sed molle est *pięcz*; a ante *d* durum est *jab*; *sab*; *śosiab*; *otiad* &c. & genitivus pluralis *bięsiab*; *zdradi*; *przyfadi*; a ante *g* durum est, *posęgi*; & ante *k* durum est *ak*; *Polak*; *Rozak*; *rosak*; *żak*; *hak*. Ante *n* & *r* a durum est. *Pani*; *chczani*; *segar*; *żar*; *pojar*; & ante *v*; *kucharz*; *kāz*; *żanacz*; *bednarz*; ante *s* a molle est: *pās*; *czas*; *lās*; *węśas*; sed durum: *kuras*; *kufas*; ante *y* durum est *ak*; *śkal*; *pal*; *komal*; ante *t* est molle. *brat*; *śwāt*; *świāt*; ante *w*; ante *z*; ante *ś*; *dura* sunt: *ślaw*; *par*; *raz*; *obraz*; *uraz*; *pięścz*; *jaścz*.

XXVIII. E ante *b* durum est: *chleb*; & genitivus pluralis: *rych*; *potrzeb*; ante *c* molle est. *Ościę*; *pāś*; *lęć*; *pāśalęć*; ante *d* & *t* durum est: *Śwede*; *bręć*; *defęć*; ante *g* durum est: *śniegi*; *brzeg*; *śbiegi*; ante *f* molle, *leję*; *ścieję*; *pāchoję*; *naparęję*; *gęję*. Ante *l* durum est: *chmiel*; *biel*; *trzymiel*; ante *n* est *ś*: *śan*; *rojan*; & ante *ń* *dzię*; *jeśię*; *Wężeśię*. Adjectiva neutra & adverbia in *e* sunt mollia, *dobre*; *ście*; *piękie*; *dobrze*; *śię* *piękie*. Ante *r* & *s* & *w* mollia sunt: *bę*; *Sollendę*; *pię*; *obę*; *owię*; *berberę*; *lew*; *kę*; *panę*. Ante *v* dura sunt: *człę*; *hłę*; *Węśłę*. Dativus singularis in *emu*; non in *ymu*; & ablativus in *ami*; potius quā in *ymi*. *Nafęmu* *dobremu*; *piętemu*; non autem: *nafęymu*; *wafęymu*; *dobrymi*.

XXIX. O ante *b* in sequentibus distonibus, scribitur eum accentu gravi, & pronuntia-

COMPENDIARIA.

clatur tanquam medium inter *n* & *o* molle; *vg.* *bōb*; *grōb*; *tōb*; &c. ante *c* sunt mollia, *foc*; *moc*; *noc*; *nēmoc*; *owoc*; ante *d* sunt dura, *ślōd*; *lōd*; *grōd*; *brōd*; *miōd*; *węjōd*; *niewōd*. Ante *f* sunt mollia, *śilof*; *śilof*; *śyryf*; ante *g* sunt dura *glōg*; *ślōg*; *brōg*; *rōg*; *Bōg*; non autem *Aug*; *rugi*; *glugi*; *v* *Bog*; *rog*; molle. Ante *k* molle est: *boł*; *koł*; *obłōł*; *porōł*; *śmōł*; *ś*. Ante *l* & *t* est durum. *vg.* *mōl*; *śōl*; *bōl*; *pōl*; *koł*; *wōl*; *bawōl*; *ślōl*; *dōl*. Ante *m* molle est *o*; *dom*; *ślom*; *Chryzostom*. Ante *n* & *ń* molle: *tron*; *melon*; *ogon*; *Solomon*; *Boń*; *ślōń*; *dlōń*; *ślōń*; Ante *p* molle *o*; *vg.* *Pop*; *chōp*; *ślop*; *trōp*; sed *drop* cum accentu supra *p* est molle. Ante *c* durum est *o*; *krōcy*; *wōc*; *osōc*; *wōc*; *śpōc*; *więcōc*; & ante *v*; *wigōcy*; *chōcy*. Ante *s* sunt dura, *lōs*; *ślōs*; mollia sunt: *włōs*; *ślōs*; *glōs*; item *krōś*; *lōś*; *ślōś*; *coś*. o ante *r* est molle: *obrot*; *śywot*; *kor*; *por*; *śkopot*. Sed eum accentu dura sunt, *ęrot*; *drōt*; *zawrōt*, o ante *w* est durum: *lōw*; *rōw*; *lędw*; *krōś*; *śrōw*; *zdrōw*. Item genitivus pluralis: *Włōd*; *mōw*; *krōw*; *wōd*; *mōd*; *meżōw*; *włōd*. Sed ante *w* est molle; *vg.* *momā*; *glomā*; *śomā*; *krōmā*; *owā*; &c. Ante *y* *Ypsilon*, sunt dura cum accentu gravi: *Włōy*; *włōy*; *ślōy*; *bōy*; *ślōy*; ante *z* dura sunt: *wōz*; *krōz*; *nōz*; *ślōz*; *rōz*. Sed mollia sunt: *kojā*; *brzojā*; *kojā*; *grojā*. Item adjectiva: *Boja*; *boja*. item substantiva: *zboja*; *rogosiat* *śo* *śā*. Ante *d* sunt dura: *brōd*; *brōda*.

Hac obvia attigisse sufficiat, reliqua Magister uis rectus docebit.

Ad M. D. G.
OO. SS. H.

